

Prawo autorskie w nauce

KONRAD KACAŁA

Wielu naukowców zadaje sobie pytanie, jak wyniki ich pracy naukowej są chronione przez istniejące w Polsce przepisy dotyczące praw autorskich i praw pokrewnych, czy też – kto jest właścicielem autorskich praw majątkowych. Niestety, nie ma prostej odpowiedzi na te pytania. Każdy przypadek wymaga odrębnego rozpatrzenia, a w kwestiach spornych rozstrzygnąć może ostatecznie sąd.

Istnieje wiele aktów prawnych, na których można się opierać, zastanawiając się nad kwalifikacją konkretnego przypadku. Spójrzmy, od czego zacząć w przypadku prac naukowych finansowanych z środków Narodowego Centrum Nauki (NCN).

Pierwsza wskazówka zawarta jest już w ustawie o Narodowym Centrum Nauki, gdzie wyraźnie określono, że „do własności majątkowych praw autorskich powstałych w wyniku realizacji zadań finansowanych przez Centrum stosuje się przepisy ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych”. Oznacza to, że w przypadku badań finansowanych przez NCN nie istnieją żadne szczegółowe zapisy regulujące kwestię praw autorskich, a należy tutaj opierać się na istniejących już przepisach. Z tego względu umowa o realizację i finansowanie projektu nie zawiera żadnych dodatkowych postanowień w kwestii autorskich praw majątkowych.

Co może być przedmiotem ochrony w obszarze badań naukowych?

Przejdźmy do przywołanego aktu, czyli ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Użyto tam pojęcia utworu na określenie każdego przejawu działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalonego w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia

i sposobu wyrażenia. Tak pojmowany utwór jest objęty przedmiotem prawa autorskiego od chwili jego ustalenia, a jego twórcą może być wyłącznie osoba fizyczna.

Nowelizacją ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z roku 2003 postanowiono, że „ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia; nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne”.

Najogólniej można przyjąć, że to, co jest odtwarzaniem rzeczywistości, nie jest chronione.

W literaturze często spotyka się argument o braku oryginalności czy indywidualności takich elementów utworu, jak: konkretne rozumowanie naukowe, dobór faktów i poglądów, rekonstrukcje historyczne, teorie naukowe i systematyki, ponieważ nic nowego nie stwarzają, a odtwarzają „rzeczywistość”. Nie można się z nim do końca zgodzić. Należy bowiem tu rozróżnić przedmiot poznania i przedmiot zrekonstruowany w dziele naukowym, w zasadzie nigdy niebędącym jedynie wynikiem czystego doświadczenia, lecz – w różnym stopniu, w zależności od przedmiotu badań – konstrukcją (kreacją) autora. Nie bez znaczenia są też przepisy o dozwolonym cytacie¹. Ochroną natomiast objęta jest forma, w jakiej zostały przedstawione odkrycia, metody i zasady działania, koncepcje matematyczne.

Niektórzy autorzy komentarzy do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych pod pojęciem utworu naukowego rozumieją takie utwory, które stanowią rezultat naukowego procesu poznawczego i które równocześnie, w swej podstawowej funkcji komunikacyjnej, są zorientowane nie „na siebie”, jak utwory artystyczne, lecz na przedstawienie obiektywnie istniejącej rzeczywistości². Utwór naukowy, często określany jako dzieło naukowe, może być wyrażony m.in. słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi. Przykładem utworu jest np. rysunek wyrażający określoną tezę z zakresu nauk ścisłych (np. chemii czy fizyki)³.

¹ Janusz Barta, Ryszard Markiewicz (w): Janusz Barta (red.), Ryszard Markiewicz (red.), Monika Czajkowska-Dąbrowska, Zbigniew Cwiakalski, Krzysztof Felchner, Elżbieta Traple, Prawo autorskie i prawa pokrewne, Komentarz, wyd. V, System informacji prawnej Lex Omega, komentarz do art. 1, teza 35.

² Janusz Barta, Ryszard Markiewicz, op.cit., komentarz do art. 14, teza 2.

³ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 1978 r., I CR 185/78.

Warto zauważyć, że skoro przedmiotem ochrony jest „utwór”, to tym samym ochrona ta nie obejmuje procesu twórczego. Istnieją jednak w kodeksie cywilnym przepisy (art. 23 i 24), które można zastosować do ochrony interesów twórcy. Twórczość naukowa jest tu pojmowana jako dobro osobiste i jako taka zasługuje na ochronę.

Czym są prawa autorskie?

Według polskich przepisów, prawa autorskie należy podzielić na dwie kategorie: prawa autorskie osobiste oraz prawa autorskie majątkowe. Jak się je rozróżnia? Najważniejszym kryterium podziału jest zbywalność praw.

Prawa autorskie osobiste są niezbywalne. Według definicji ustawowej, chronią nieograniczoną w czasie i niepodlegającą zrzeczeniu się lub zbyciu więź twórcy z utworem. Na podstawie autorskich praw osobistych do utworu wyłącznie jego twórca może oznaczać utwór swoim nazwiskiem lub pseudonimem, udostępniać go anonimowo, decydować o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności i nadzorować sposób korzystania z utworu. Autorskie prawa osobiste to również prawo do nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania.

Z kolei autorskie prawa majątkowe są określone jako wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do otrzymania wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Taki zapis oznacza, że twórca może dowolnie rozporządzać utworem, np. przenieść prawa autorskie majątkowe lub upoważnić do korzystania z utworu (udzielić licencji). Autorskie prawa majątkowe można również dziedziczyć.

Należy jednak pamiętać, że aby przenieść prawa autorskie majątkowe lub udzielić licencji wyłącznej, należy sporządzić pisemną umowę – inaczej przeniesienie lub udzielenie takiej licencji nie będzie ważne. Przy sporządzeniu umowy powinno się również wymienić pola eksploatacji utworu, na których będzie się rozporządzać prawem do utworu, czy wskazać przez wymienienie pól, w jaki sposób druga strona umowy będzie z niego korzystała.

Autorskie prawa majątkowe a zatrudnienie

Polscy naukowcy często zastanawiają się, czy jeśli są zatrudnieni przez uczelnię na podstawie umowy o pracę lub wykonują zlecenia lub dzieła na podstawie umów cywilnoprawnych, to prawa majątkowe do rezultatów ich pracy posiadają ich pracodawcy.

W ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych na uwagę zasługują przepisy dotyczące utworów naukowych i przemawiające bardziej na korzyść twórcy, w przeciwieństwie do przepisu normującego tzw. utwory pracownicze. Zgodnie z art. 14 ust. 1, instytucji naukowej przysługuje pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia. Oczywiście, umowa o pracę zawarta między naukowcem a jego pracodawcą może bardziej szczegółowo regulować tę kwestię. Należy tu jeszcze dodać, że przywołany przepis nie dotyczy umów o dzieło lub umów zlecenia.

Warto wiedzieć, że jeśli instytucja naukowa w ciągu sześciu miesięcy od dostarczenia utworu nie zawrze z twórcą umowy o wydanie utworu albo jeżeli w okresie dwóch lat od daty jego przyjęcia utwór nie został opublikowany, twórca ma pełnię praw do decydowania o miejscu i sposobie publikacji wyników swojej pracy. Z kolei, jeśli instytucja uzgodniła z twórcą przeznaczenie utworu lub jeśli uregulowano tę sprawę w umowie, może ona korzystać z materiału naukowego zawartego w utworze oraz udostępniać utwór osobom trzecim. Dzięki temu pracodawca ma prawo np. do bezpłatnego korzystania przez udostępnianie utworu i materiału naukowego w nim zawartego własnym pracownikom do celów badawczych, a nawet dydaktycznych⁴.

Niestety, nie można jednoznacznie określić, jaki rodzaj ochrony prawnej przysługuje naukowcom w odniesieniu do wyników badań naukowych. Decydujący tu m.in. będzie rodzaj utworu, czy jest to utwór pracowniczy czy też naukowy oraz szczegółowe zapisy umowy zawartej między twórcą i jego pracodawcą.

KONRAD KACAŁA

Narodowe Centrum Nauki

⁴ Janusz Barta, Ryszard Markiewicz, op.cit., komentarz do art. 14, teza 11.